

Яцко А.

Мотивы "Слова о полку Игореве" в творчестве Т. Шевченка и П. Филиповича: компаративный анализ

В статье рассмотрены мотивы "Слова о полку Игореве" в творчестве Т. Шевченко и П. Филиповича. Сделан сравнительный анализ поэзий Т. Шевченко "Плач Ярославны" и П. Филиповича "Прошла ночь...". Проанализировано образы Ярославны и князя Игоря, раскрыто женский и мужской взгляды на одно то же историческое событие.

Ключевые слова: Т. Шевченко, П. Филипович, "Слово о полку Игореве", мотив, образ.

latsko A.

Motives of "The tale of Igor's campaign" in T. Shevchenko's and P. Philipovich's works: comparative analysis

This article deals with the motives of "The tale of Igor's campaign" in T. Shevchenko's and P. Philipovich's works. The author has made comparative analysis of poem by T. Shevchenko "Lamentations of Yaroslavna" and P. Philipovich's poem "The night has passed...". The author also has analyzed poetical images of Igor and Yaroslavna, their views on one historical events.

Key words: T. Shevchenko, P. Philipovich, "The Tale of Igor's Campaign", motive, poetical image.

УДК 821. 161. 2-3.09:316.64

**О. Черкас, студ.,
Дніпропетровський національний
університет імені Олеся Гончара**

ФЕМІННЕ І МАСКУЛІННЕ У ПОЕТИЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У статті аналізуються особливості реалізації фемінного і маскулінного первнів у поетичній картині світу Тараса Шевченка. Репрезентовано їхні прояви через жіночі та чоловічі образи. Доводиться співвіднесення у поезії Т. Шевченка фемінного і маскулінного та їхній синтез у творенні андрогінної ідеї Бога.

Ключові слова: Т. Шевченко, маскулінне, фемінне, андрогінне, поетична картина світу.

Творчість Тараса Шевченка являє собою завжди актуальний об'єкт вивчення, котрий потребує постійного оновлення методологій і підходів до інтерпретації феномену митця. Адже кожна нова доба по-своєму актуалізує Т. Шевченка, знаходить у ньому те, що відповідає її духові та науковим пошукам. Відтак, використання модерних наукових стратегій до аналізу поезії Кобзаря дозволяє відкрити його по-новому, виявити інші смисли і символи. Таким новаторським підходом є гендерний. Насамперед його застосування до творчості Т. Шевченка дозволяє виявити специфіку моделі художньої концептософери художнього світу митця під кутом зору гендерної теорії. Проте, використовуючи гендерні підходи,

необхідно враховувати національний елемент, який зумовлює особливості його фемінно-маскулінних аспектів. М. Костомаров писав про Т. Шевченка, що "це цілий народ, який говорить устами свого поета" [1, 177]. Відтак, прояви етнопсихології у поетичній спадщині Кобзаря репрезентовані конкретними образами, які виражають українську екзистенцію. Саме поетові типи репрезентують кордоцентризм і емоційно-чуттєвий характер українського народу, що постає у поезії. Т. Шевченко творить структуру національної гармонії як "вольної сім'ї", де є батько, мати і діти – син і донька. Саме ці образи є головними архетипами. Варто наголосити, що етнопсихологічні характеристики визначаються різними історичними обставинами, адже характер нації еволюціонує, тому доповнюються й уточнюються на різних етапах. Для Т. Шевченка творення образів є шляхом пошуків національної ідентичності. Визначальним втіленням цього постає у нього історичний феномен козацтва.

Окремі аспекти даного питання вивчали Ю. Барабаш, Т. Бовсунівська, Г. Грабович, О. Забужко, Л. Задорожна, Н. Зборовська, М. Моклиця, В. Пахаренко, О. Сліпушко, Н. Слухай, О. Шаф та ін. Студії над художнім світом Т. Шевченка, зокрема фемінним і маскулінним початками, як його визначальними складовими, потребують міждисциплінарного системного підходу, застосування різних новаторських методологій. Наявні гендерні студії над спадщиною поета засвідчують увагу до образу жінки як символічного втілення України, утвердження домінування фемінного початку. Проте маскулінне початок, семантика маскулінності, що реалізується насамперед через такі феномени, як козацтво і гайдамацтво, у творчості Т. Шевченка є практично невивченим. Відтак, новаторство нашої статті зумовлюється тим, що тут зроблено спробу дослідити особливості реалізації фемінного і маскулінного початку та їх синтезу до ідеї андрогінності у творчості Кобзаря. Відтак, мета і завдання статті визначаються аналізом фемінного, маскулінного, андрогінного посередництвом звернення до різнопланових художніх образів.

Фемінне і маскулінне реалізуються у творенні Т. Шевченком родинного мікрокосму, в якому присутні насамперед мати і дитина чи мати і син. Знаковою є фраза поета: *"А буде син, і буде мати, / І будуть люде на землі"*. Це ідеал гармонійної родини, що символізує собою спільноту майбутнього. Як бачимо, цей ідеал оснований на гармонійному синтезі жіночого і чоловічого початку, що є запорукою побудови такого ж суспільства. Крім того, відбувається репрезентація еволюції образу сина до образу батька, це ріст насамперед духовний. За Шевченковим баченням, у родині має головувати жінка, а у державі – батько. Відтак, жінка по суті виступає символом української

нації, котра потребує захисту і підтримки чоловіка, який уособлює державу. Саме чоловік як носій маскулінного начала виступає на боротьбу з ворогом – імперською державою, що є також чоловічим суб'єктом. Відтак, це боротьба двох маскулінних первнів, які репрезентують різні національні типи. Власне, Шевченко, описуючи трагедію зруйнованої української родини, проектує її на стратегію держави. О. Шаф наголошує, що художній світ Т. Шевченка є патріархальним із матріархатними елементами, адже "жінці відведено центральне місце лише в "мікрородині", у той час як у "макрородині" панує чоловік" [7, 108]. Трагедія в родині веде до дисгармонії соціуму, нації, держави та їх великої трагедії. За О. Шаф, зв'язок матері й сина є духовним, сакральним, а батька з донькою має негативне забарвлення через інцест. Це зумовлено тим, що у "поезіях митця жінка (образ якої семантично паралельний образу нації, України) презентована як жертва – чоловіка, соціуму. У низці творів героїня набуває статусу Великої Матері, здобуває ознаки Божественного (Луція у "Відьмі", Княжна, Марія в однойменних поемах), але лише за посередництвом чоловіка, що вмотивовано гендерною стратифікацією патріархального світу, актуальною і для поезії Т. Шевченка" [7, 109].

Маскулінне начало у поезії Т. Шевченка знаходить свою реалізацію в особливому інтересі до історичного явища козацтва. Загалом увага до минулого притаманна Шевченкові з ранніх років його життя, коли він слухав розповіді діда Івана про гайдамаків і козаків. Так формувалося поетове розуміння волі, а боротьба козаків і гайдамаків за свободу бачиться як протиставлення неволі, уособленої Російською імперією. Поступово від козакофільських ілюзій поет прийде до політичних ідей Кирило-Мефодіївського братства, образ Гетьманщини як державного утворення стане для нього визначальним. Боротьба за волю на своїй землі крім чинників героїчних сповнена глибоко емоційного звучання, поєднуючи свободу з добром, славою, святістю. З часом інтерпретація та пояснення минулого, аналіз його втрат і здобутків стає визначальним вектором світогляду поета. Крім того, саме образи української історії дають поетові підстави для інтерпретації державного ідеалу України через образи козаків-запорожців, гетьманів, гайдамаків. Л. Генералюк правомірно наголошує, що "активність козацької картини світу, засвоєної через розповіді та фольклор у дитинстві, пізніше – шляхом самоосвіти, не підлягає сумніву" [2, 99]. Інтерес Т. Шевченка до історії гетьманщини як вагомий сторінки українського минулого свідчить про постійний пошук митцем витоків національної ідентичності України, її держави і народу. Це відбувається у часи поневолення Вітчизни Російською імперією, тому історичне минуле українців, їхні перемоги і втрати

дають підстави поетові вибудовувати свій ідеал держави. Образи і набутки гетьманів складають основу для нової держави, яка, за Т. Шевченком, має постати у новий час на базі нової української родини як основоположного для цього утворення. Узагальнений Шевченків образ козака гармонійно поєднує в собі такі риси, як патріотизм, героїчний чин, волелюбність, братерство. А Запорізька Січ в інтерпретації поета є центром справжньої чоловічості, маскулітності, які реалізуються і виявляються у козацтві. Козаки виступають рушійною силою нації та творення її державності. Оксана Сліпушко правомірно наголошує, що Т. Шевченко "картав свій народ, зокрема його еліту, аби виховати в ній прагнення бути освіченою, патріотичною, стати на бік народу. Творячи образ держави, Тарас Шевченко часто використовує образи "брати" й "мати" для позначення тих стосунків, які би бачили між українцями. У його інтерпретації держава – це власна хата, де родина живе в гармонії, що будується на кровних зв'язках і традиціях. Митець послідовно називає Україну Матір'ю. Це – символ Вітчизни. Таким чином він наголошує на кровній, моральній і психологічній єдності українського суспільства" [6, 5–16].

Очевидно, що Т. Шевченко добре знав історію з народних оповідей і переказів. Також був обізнаний із козацькими літописами епохи Бароко, зокрема літописом Самійла Величка й "Історією Русів". Він володів історичними фактами щодо таких постатей, як Северин Наливайко, Остряниця, Павлюга (представлені у "Тарасовій Ночі"), Петро Конашевич-Сагайдачний, Іван Богун (у "Гайдамаках") та ін. Важливо, що Т. Шевченко був прихильним саме до тих козацьких ватажків, які походили з низу, сіроми козацької. І хоч більшість козацьких повстань були придушені Російською імперією, проте, як пише І. Дзюба, "головним з уроків минулого залишається імператив боротьби за волю; ця боротьба, навіть коли закінчується поразкою, кладе невитравну печать на душу й майбутнє народу, закладає в його імунну систему спротив рабству" [3, 479]. В образі Гетьманщини Т. Шевченко побачив свій ідеал Української державності, доповнивши його сучасними інтенціями.

Історію поет бачить й інтерпретує через постаті видатних особистостей. Він звертається до козацького світу як втілення української маскулітності, козаки для нього – це символічні втілення національних лицарів, народних героїв, еталони та ідеали чоловіків. Проте, незважаючи на сильне маскулітне, власне козацьке начало, у світогляді поета присутні яскраво виражені риси фемінності. Т. Шевченко творить ідеал чоловіка-лицаря, проте виражає глибоке почуття "синівської" провини нащадків за те, що сталося з Україною. Він бідкається, намагається збагнути причину того, за що Україну сплундровано, "за що, мамо, гинеш?" ("Розрита могила"). У

художньому світі Т. Шевченка присутній масштабний образ патріархального козацького суспільства, у центрі якого бачимо образ мудрого батька дітей-українців, батька нації.

Поезія Т. Шевченка сповнена фемінних і маскулінних праобразів-архетипів. Кожен із них виступає втіленням певної ідеї. Загалом ці образи творять узагальнений український національний характер, інтерпретований Т. Шевченком. Основаними на менталітеті українського народу, визначальними архетипами є чоловічі – герой, батько, син, бандурист, а жіночими – мати і дочка. Власне, це ті базові архетипи народної свідомості, які були визначені К.-Г. Юнгом у низці праць із проблем релігії, міфології, літератури. В архетипічному образі батька бачимо синтез різних аспектів. Так, він може виховувати чужу дитину, як рідну ("Сліпий"), але більш поширеним у Т. Шевченка є образ батька, який відмовляється від власної дитини ("Катерина" (*"Молись Богу та йди собі – / Мені легше буде"*)); може не визнати, що то його дитина ("Катерина"), ґвалтувати власну дочку ("Княжна", "Відьма"). Відтак, образ батька у Т. Шевченка є другорядним через таку допустиму негативність поряд із образом матері. Проте для поета постать батька є головною в якості того, хто підтримує усталений порядок у патріархальному суспільстві. Батько зневаженої москалем Катерини відмовляється простити дочку, кажучи: *"Нехай тебе Бог прощає / Та добрії люде"*. Тут ідеться про неможливість йому одному простити зневажену честь дочки, що по суті втілює націю, Україну. Таким чином архетип батька проектується на образ лідера народу, нації, Бога. Проте Т. Шевченко приходить до висновку про те, що цей порядок має бути змінений. Поет займає батьківську позицію щодо своїх творів і репрезентованих у них образів. Він бачить себе батьком гармонійної родини-нації, що свідчить про своєрідне наближення до андрогінної ідеї Бога. Образи синів подано ним такими, що не дбають про порядок у родині-державі. Зокрема, це постаті соціальних маргіналів сиріт і байстрюків. Вони стали такими через те, що були позбавлені материнського піклування. У "Гайдамаках": *"Сини мої невеликі, / Нерозумні діти, / Хто вас щиро без матері / Привітає в світі?"*. Саме через це вони виявляються нездатними у відповідальний момент врятувати свою матір. Так постає ідея і мотив блудного сина у Т. Шевченка – він сліпий духовно, національно. Проте є надія на його прозоріння, про що свідчить образ Степана з поеми "Сліпий". З точки зору своєї соціальної реалізації він є маргінальною особистістю, адже батька його вбили, а мати вмерла. Крім того, Степан є калікою, бо *"до стовпа в'язали / Очі виймали, / Гарячим залізом випікали, / В кайдани забили, / В тюрму посадили / І замурували"*. Проте герой зміг стати справжнім сином народу, а також чоловіком і батьком. Це

сталося з ним завдяки великій внутрішній любові до рідних, що є тим чинником, який здатний відновити втрачену гармонію, принести "диво" і "рай на землі".

Т. Шевченко створив свій архетип національного героя, втілюючи його у постатях козаків, гайдамаків, чумаків. Їм притаманні риси життєвої активності, фізичної стійкості, самодостатності, патріотизму. Це насамперед герої нації, улюбленці народу. Наприклад, славнозвісний Гамалія. Проте дуже часто такий герой у пошуках кращої долі вирушає у мандри, залишаючи родину і Вітчизну. Його ідеальним центром життя є Запорізька Січ як осердя вольниці: *"– Не хочу я женитися, / Не хочу я братись, / Не хочу я у запічку / Дітей годувати. / Не хочу я, моя мати, / За плугом ходити, / Аксамитові жупани / На ріплі носити. / А піду я одружуся / З моїм вірним другом, / З славним батьком запорозьким / Та з Великим Лугом. / На Хортиці у матері / Буду добре жити..."* ("Не хочу я женитися"). Важливий маскулінний архетип у Т. Шевченка, його своєрідне альтер-его – це образ кобзаря, який наділений знаннями про минуле, здатний навчити сучасників, вміє передати думки народу. Як правило, кобзар сліпий фізично, але наділений здатністю бачити те, що не дано інші. Це зір душевний, внутрішній, тому його чує народ.

Серед жіночих архетипів центральним є образ матері, що трансформується в образ України. Це мати роду, України, нації. За Т. Шевченком, народження дитини не є умовою того, що жінка стає матір'ю. Головною умовою цього має стати усвідомлення себе матір'ю, що повинно відбутися на рівні ментального. Інакше вона залишиться дочкою. Материнська позиція передбачає крім турботи про чоловіка ще й соціальну відповідальність як матері й дружини. Т. Шевченко наголошує на важливості та місійності статусу матері, показуючи, що дочка часто не набуває його, не одружившись і відмовившись від дитини ("Катерина"). Він показує навіть гріх убивства матір'ю власної дитини. Загалом син і дочка у Т. Шевченка можуть і покликані трансформуватися у батька й матір. Для цього вони повинні пройти шлях очищення любов'ю і жертвою, набути нової ролі у суспільстві. У творах "Наймичка" і "Марія" архетипічні образи матері й дочки репрезентують важливе питання для буття України – це протистояння матері, що втілює Вітчизну, й дочок, які можуть завдати їй шкоди. Так, у поемі "Великий льох" присутні три пташечки-душі. Це дочки-грішниця, через яких Україна-мати постраждала. У віршах "Муза" і "Слава" перша синтезує в собі материнські риси, дбаючи про свою дитину, яку втілює образ поета. Образ слави більше споріднений із архетипом дочки, яка запізналася до поета, бо з іншими "по шинках хиялялась". Є у Т. Шевченка й образ іншої доньки, яка дорівнюється до чоловіка,

здатна разом із ним долати всі труднощі. Про неї він пише: *"Ти не лукавила зо мною, / Ти другом, братом і сестрою / Сиромі стала"*). Це певною мірою ідеал жінки, своєрідний архетип Аніми – жіночої частини особистості чоловіка, тієї, що пройде з ним до завершення земного життя. Ще одна грань жіночого образу – віщунка, ясновидиця, наділена особливою мудрістю, даром від природи.

Загалом Шевченкові фемінні та маскулінні образи мають яскраво виражений національний характер, а також сповнені авторських інтерпретацій. Це поетове бачення національних героїв зокрема і нації загалом. Авторський голос тут дуже стильний і впливовий, він часто поєднує у собі чоловічі та жіночі гендерні ролі. Відтак, гендерна ідентичність Т. Шевченка як автора репрезентована образами чоловічими і жіночими. Насамперед вона формувалася у контексті національних чинників, які визначали творчу персону поета. Є. Маланюк наголошує, що самовираження поета формувалося "і надзвичайно-романтичними перипетіями його особистого життя, і могутньо-романтичним першим розгоном пробудженого в нім поета, і настроями тодішньої доби в літературі, і, нарешті, як правило, романтичними ж повіями національного відродження, що починалося" [4, 33]. Є. Нахлік акцентує увагу на такій рисі світовідчуття Т. Шевченка, як схильність до ліричних міркувань і розмислів, суб'єктивне самовираження, що було даниною і впливом романтизму [5, 548].

Отже, створивши системні маскулінні та фемінні типи Т. Шевченко відобразив ментальність свого народу. Загалом у поетичній спадщині Кобзаря фемінні та маскулінні ідентичності автора часто доповнюють одна одну. Для творчості Т. Шевченка притаманні гендерні ідентифікації автора як з маскулініними, так і з фемінними ролями. Проте домінує фемінний автор. Адже творчість поета перейнята централізацією постаті Жінки, що репрезентує психологічний, суспільний, морально-етичний, соціальний феномен, виступає носійкою любові й кохання як найвищої гуманної цінності. Власне, душевні стани поета у його творчості репрезентують більше жіночі, ніж чоловічі грані вияву почуттів. Т. Шевченко є надзвичайно чутливим і сприйнятливим до краси жінки як фізичної, так і внутрішньої. Для нього вона насамперед втілюється у жіночій непорочності, материнстві. Особливо цікавить Т. Шевченка образ жінки-покритки. У цьому проявляється проукраїнський менталітет поета, повага до тієї прадавньої матриархальної етнотрадиції, що була на теренах дохристиянської Русі та збереглася у народних віруваннях. Це була не тільки данина романтизмові, залюбленому в міфологію і фольклор, а й наявність у світовідчутті самого митця рис матриархату. Власне, йдеться про національний менталітет поета, який містить особливості маскулінного і фемінного. Для давніх віруваннях характерною є

наявність протистояння між чоловічим началом, яке втілює сил й агресію) та жіночим (усоблює любов), коли останнє перемагає і стає домінуючим. Сам образ України ідентифікується у Т. Шевченка з постаттю жінки, що репрезентує кордоцентрично-жіночий аспект ментальності української нації, що є по суті домінуючим. У художній інтерпретації Т. Шевченка жінка ототожнюється, ідентифікується з самою Україною. Трагізм нації, України передається саме посередництвом жіночих образів. Крім того, саме фемінні образи виступають екстраполяціями душі поета, зокрема і насамперед Катерина, Відьма, образи рольової лірики тощо.

Фемінна ідентифікація Т. Шевченка була відзначена більшістю дослідників. Проте багатогранність творчого світогляду поета репрезентує наявність і маскулінних ролей. Власне, є підстави говорити про двогранність ідентичностей поета, що у результаті веде до творення ним андрогінного образу Бога, творця, батька нації, в якому синтезувалися фемінність і маскулінність, кращі надбання козацтва і селянства. Вони творять ідеальну і гармонійну родину і державу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Галка Ієремія [Костомаров]. *Обзор сочинений, писанных на малороссийском языке // Молодик в 1844 год.* – Харків, 1843. – С. 157–185.
2. Генералюк Л. *Універсализм Шевченка: взаємодія літератури і мистецтва.* – К.: *Наук. думка*, 2008. – 544 с.
3. Дзюба І. М. *З криниці літ: у 3 т. / І. М. Дзюба.* – К.: *Києво-Могил. акад.*, 2006 – 2007. Т. 2.: *Шевченко і світ; Естетика і культурологія; Знайомство з десятою Музою*; "Бо то не просто мова, звуки..."; *Тернисті дороги порозуміння* – 2006. – 976 с.
4. Маланюк Є. *Книга спостережень. Фрагменти. Від Кобзаря до нації: студії і роздуми / Євген Маланюк; авт. передм. С. Білокін.* – К.: АТІКА, 1995. – 235, [2] с.
5. Нахлік Є. *Доля – LOS – Судьба: Шевченко і польські та російські романтики / Євген Нахлік.* – Львів, 2003. – 569 с.
6. Сліпушко О. *Духовна держава Тараса Шевченка.* – К.: ВПЦ "Київський університет", 2013. – 127 с.
7. Шаф О. *Мотив руйнації родинних стосунків у поезії Тараса Шевченка в гендерному ракурсі // Шевченкознавчі студії.* – Випуск 15. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2012. – С. 103–109.
8. Яблонська О. *Поетична творчість Т. Шевченка у світлі етнопсихології // Слово і час.* – 2011. – № 4. – С. 108–119.

Надійшла до редколегії 11.03.14

Черкас О.

Феминное и маскулинное в поэтической картине мира Тараса Шевченко

В статье анализируются особенности реализации феминного и маскулинного начал в поэтической картине мира Тараса Шевченко. Представлено их проявления через женские и мужские образы. Доводится соотношение в поэзии Т. Шевченко феминного и маскулинного и ихний синтез в создании андрогинной идеи Бога.

Ключевые слова: Т. Шевченко, маскулинное, феминное, андрогинное, поэтическая картина мира.

Cherkas O.

Feminist and masculine features in the poetical picture of Taras Shevchenko

In this article the features of the realization of feminist and masculine in the poetic world of Taras Shevchenko are analyzed. Represented their realization through women and men images. It is argued the balance in the poems of T. Shevchenko feminist and masculine and their synthesis in the formation of the androgen idea of God.

Key words: *T. Shevchenko, feminist, masculine, androgen, poetical picture of the world.*

УДК 782/785 Шевченко Т.

**О. Гузій, ст. лаб.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка**

ПОЕЗІЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У СУЧАСНІЙ УРАЇНСЬКІЙ РОК-МУЗИЦІ

У статті йдеться про рецепцію поетичної спадщини Т. Шевченка сучасною українською рок-музикою. Розглянуто найвідоміші в Україні композиції на слова Т. Шевченка з часів зародження жанру українського готик-року до сьогодення. Особлива увага зосереджена на творчості рок-гурту "Кому Вниз".

Ключові слова: *поезія Тараса Шевченка, українська рок-музика, український готик-рок, "Кому Вниз", "Мертвий Півень", "Тартак", Оркестр гарного настрою "Ренесанс".*

Так склалося у нашому сучасному світі, що стає все важче уявляти своє існування без музики. Ледь не щодня ми потрапляємо в ситуації, які, або з нашої волі супроводжуються музикою, або ж маршрутні таксі з мандрівними музикантами в метро нагадують, що жити без неї майже неможливо.

Звуки переслідують скрізь. Якби навіть і дуже хотілося, але заховатися і відмежуватися від їхнього світу, в ритмі того життя, яке ми обрали для себе, неможливо. Головне, як тими звуками керувати, і як творити з них музику.

Схожими питаннями переймався не один музикант, який зумів увіковічнити в історії українського музичного мистецтва результати своєї праці. І найважливіше питання тут – репертуар. Як зробити музику в сотні разів сильнішою і такою, аби зачепила душу? Відповідь на поверхні – додати справжньої поезії.

Українським рок-музикантам у цьому питанні дуже поталанило. Бо дискусія про те, чия саме українська поезія справжня, і кому віриш найбільше, майже не викликала суперечностей у їхньому колі спілкування. Перший поет, чиї вірші без особливих труднощів перепліталися з важкими рифами електрогітар, бас-гітар і барабанів